

(Figyelő, 2012); Természetesen az itt nem idézett többi analízis és kritika ugyancsak megérdemelné, hogy említve legyen.

Újra és újra átolvasva a könyvben szereplő írások, úgy tűnik, hogy a szerző realista, elkötelezett konzervatívizmusa a több mint húsz év alatt nem változott. Továbbra is jobboldali, de mindenképpen kritikus, demokratikus gondolkodású maradt. Ami változott, az a szerzőt körülvevő háttér. Ez utóbbi valóban erősen elmozdult az idők folyamán.

A recenzió végén föltehetjük a kérdést, hogy ajánlható-e a könyv az olvasónak.

Erre válaszul Dante Alighieri *Isteni Színjátékából* a Purgatórium XVII. fejezet utolsó (139.) sora idézhető Babits Mihály fordításában: „Elhallgatom, hogy rájöhesz magadtól.” (*Solymosi Frigyes: Egy kutató küzdelmei a szocializmusban és a demokráciában. Budapest: Agroinform Kiadó, 2014*)

Csernay László

az orvostudomány doktora, professzor emeritus

Vatikáni kútfők a magyar történelemről

2012-ben újabb, mégpedig a hatvanéves Erdő Péter tiszteletére ajánlott kötettel bővült a *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozat. A *Magyarország és a Római Szentszékek (Források és Távlatok)* címmel közölt tanulmánykötet elsősorban a vatikáni magyar kutatások legújabb eredményeit, valamint azokat a lehetőségeket hivatott demonstrálni, amelyeket a kutatható vatikáni források egyre bővülő tárháza kínálhat a magyar történészek számára. A tanulmányok, amelyekhez – ahogy arra a kötet alcíme is utal – függelékként forrásátiratok társulnak, a feldolgozott témák szerinti kronologikus rendben követik egymást, miközben a középkortól egészen a 20. századig kalauzolják az olvasót, és kiválóan bizonyíthatják, hogy a vatikáni források nemcsak a magyar–szentszéki kapcsolatok vonatkozásában, hanem azokon túl is fontos adatokkal gazdagíthatják magyar történeti, elsősorban persze egyháztörténeti ismereteinket. Erre, valamint ebből fakadóan a vatikáni magyar történeti kutatások értékére és fontosságára egyébként a kötet szerkesztője, *Tusor Péter* is utal tanulmányában.

Fedelez Tamás tanulmánya a Vatikánban fennmaradt későközépkori forrásoknak, egész pontosan az Apostoli Kamara korabeli nyugtáinak magyar vonatkozású adatgazdagságára hívja fel a figyelmet. Már e források is őriznek adatokat azokról a segélyekről, amelyeket a Szentszék az oszmánok elleni harcra folyósított. A kora újkorban aztán mind fontosabbá váltak a Magyarországról a törökellenes harcokat anyagilag és erkölcsileg egyaránt elkötelezetten támogató Rómához vezető diplomáciai szálak: VII. Kelemen pápa *Nemes Gábor* ismertette brévei kiválóan példázhatják a magyar, jelen esetben dalmát–horvát végvárok támogatására irányuló szentszéki erőfeszítéseket. A végvár vonal finanszírozása egyébként még az I. Ferdinánd kinevezte magyar püspökök pápai megerősítésekor is előtérbe került, amikor III. Gyula ilyen célokra rendelte a beiktatott főpapoktól elvart *annata*-összegeket. E megerősítésekkel, illetve az azok körüli diplomáciai aktivitásokkal foglalkozik tanulmányában *Fazekas István*, mégpedig a hiányos vatikáni források helyett bécsiekre támaszkodva. A királyi Magyarország után a Balkán és a Hódoltság világába vezet *Molnár Antal* tanulmánya, amely azoknak a raguzaiaknak a missziós tevékenységével foglalkozik, akik az Oszmán Birodalomban

kiterjedt kereskedelmi hálózatokra támaszkodva segíthették a balkáni katolikus hitélet megőrzését, esetenként megteremtését, és akik – belgrádi, de különösképp temesvári központjaikból – a hódolt Magyarországon is ellenállhattak a reformáció terjedésének. *Kruppa Tamás* Náprági Demeter erdélyi püspöknek és kancellárnak az 1601-ben írt apológóját közli. A protestánsellenességgel és Báthory Zsigmond 1598. évi visszatérésének támogatásával vádolt főpap védőbeszéde, ahogy arra a forrást közlő történész rámutat, érdekes dokumentuma az elhúzódo tizenöt éves háborút kísérő, a toll fegyverével vívott, és mindinkább előtérbe kerülő ideológiai, vallási küzdelmeknek. *Tusor Péter* tanulmányának a tárgya Melchior Klesl és Pázmány Péter 1626–1627-es, mind ez ideig ismeretlen levelezése, amelyben az esztergomi érsek többek között a harmincéves háború magyarországi eseményeiről tájékoztatja egykori, a császári udvarban immár kegyvesztett patronusát, aki egyébként erősen rosszalta a Lippát és Jenőt török kézre juttató Bethlen Gáborral történő tárgyalásokat. Ahogy már e levelek is kiválóan példázhatják a pápai gyűjteményekben fellelhető források sokszínűségét, valamint igen különböző hasznosítási lehetőségeit, úgy igazolhatja mindezt *Szovák Kornél* – a kötetben szinte kuriózumszerű – tanulmánya is, amely Illkusi Mártonról, az asztrológusként mind I. Mátyás királyt, mind pedig II. Pál pápát szolgáló humanista tudósról, illetve annak pápai bulláiról szól. A szerző az utalt forrásokra is támaszkodva korrigálja az Illkusi-biográfiát: megállapítása szerint a lengyel származású polihisztor – korábbi feltételezésekkel ellentétben – nem kompromittálta magát a Vitéz-összeesküvés előkészületeiben.

Már a 20. századba vezet *Gárdonyi Máté* tanulmánya, amelyben a szerző Csiszárrik

János püspök személyes hagyatékának forrásértékére irányítja a figyelmet: a forrategyűttes ugyanis nemcsak a személyes életút dokumentálása miatt érdekes, hanem azokról a magyar–szentszéki kapcsolatokat mozgató ügyekről is izgalmas háttérinformációkkal szolgálhat, amelyekkel a majd három évtizedig diplomáciai szolgálatot teljesítő pap kapcsolatba került: a *Ne temere*-dekrétum magyarországi érvénytelenítéséről éppúgy, mint például a hajdúdorogi egyházmegye megalapításáról. A függetléként közölt források egy része Serédi Jusztinián 1927-es, a döntésben mellőzött magyar kormány számára meglehetősen kínos érseki kinevezésével kapcsolatos. A kötetben később *Csiky Balázs* igen alaposan körüljárja e történetet, amelynek háttere, hogy a magyar kormány és a Szentszék igen másként gondolkodott a főkegyúri jog király nélküli királyságbeli gyakorlásáról, tanulsága pedig, hogy az érseki szék betöltésénél egyértelműen az utóbbi akarata érvényesülhetett. *Tóth Krisztina* tanulmányában aztán egy – az adott körülmények között a korszakban egyedülálló – apostoli adminisztrátori kinevezés, illetve annak háttere kerül a fókuszba: a szerző feltárja azokat a feszültségeket, amelyek az 1930-as években a szombathelyi püspök és a káptalan között keletkeztek, és amelyek a legkevésbé sem voltak függetlenek az egyházmegye igen súlyos, már-már csödközeli gazdasági–pénzügyi helyzetétől. Amíg a szombathelyi egyházmegye élete a vizsgált időszakban, addig a hajdúdorogé már annak 1912-es alapításától komoly feszültségekkel volt terhelt, ezért különös jelentőséggel bírt, hogy ki követi az 1937-ben elhunyt Miklós Istvánt a görög katolikus püspöki székben. E főpásztorkeresést vizsgálja *Véghseő Tamás* írása. A szerző szerint az, hogy a stallumot végül sikerült betölteni,

ráadásul Dudás Miklós személyében egy alkalmas főpásztor felszentelésével, hozzájárult ahhoz, hogy a háborút követően sikertelen maradt a Rákosi Mátyás vezette kommunistáknak a magyarországi görög katolikus egyház felszámolására irányuló terve. E tanulmányok is bizonyíthatják, hogy a vatikáni források még az egyes hazai egyházmegegyék történeteinek is igen értékes kútfői lehetnek. *Rétfalvi Balázs* a Magyarország és az Opus Dei közötti, a vatikáni magyar követség által korábban bérelt villaépület bérelti joga körüli vitákat tárgyalja, összefüggésben azoknak a magyar–szentszéki kapcsolatoknak az alakulásával, amelyek a második világháború végén, az apostoli nuncius – szovjet akarat szerinti – kiutasításától kezdődően igen problematikussá váltak, és amelyekkel aztán *Balogh Margit* részletesen is foglalkozik a kötet zárótanulmányában. A diplomáciai kapcsolatok helyreállítását, ahogy az a szerző írásából jól kitűnik, már a szovjet megszállás kezdeteitől gátolta az ország szuverenitásának hiánya, a szovjetek alapvető katolicizmusellenessége. Mivel a vonatkozó szentszéki források még nem kutathatóak, e két tanulmány elsősorban budapesti forrásokra támaszkodik.

Az írások egy része magukkal a római gyűjteményekkel és kutatásokkal foglalkozik. *Tóth Krisztina* és *Tusor Péter* közös tanulmánya az új évezredben megnyitott vatikáni fondokat, illetve az általuk kínált kutatási lehetőségeket referálja: a XI. Pius pápasága alatt keletkezett források olyan témák értékes kútfői lehetnek, mint például Trianon egyházi következményei, vagy épp az első zsidótörvényre

adott vatikáni reflexiók. *Tóth Tamás*, miután röviden felvázolja az intézmény történetét, a római Collegium Germanicum et Hungaricum levéltárát ismerteti, rámutatva annak a gyűjteménynek a magyar vonatkozású adatgazdagságára, amelyben még 1579 előtti pálos anyagok is fennmaradtak. A levéltári anyagok magyar nyelvű leírásával e két közlemény különösen hasznos segítséget kínálhat a jövőbeni kutatások számára. *Karlinszky Balázs* kutatástörténeti tanulmánya veszprémi egyházmegyei papok 19. század végi, 20. század eleji, majd 1980-as évekbeli vatikáni kutatásait ismerteti. E történetek tanulsága szerint – állapítja meg a szerző – a dualista korszak kedvezőbb lehetőségeket kínált a pápai gyűjteményekben kutatni kívánók számára, mint az 1980-as évek Magyarországáé. A tanulmány egy új, a vatikáni kutatások lehetőségeit igen csak meghatározó tényezőre irányíthatja a figyelmet: a mecénatúra jelentőségére.

Az új kutatási eredmények közlése mellett számos új kérdést felvető, új irányvonalat kijelölő, mindvégig igen színvonalas kötet a tanulmányokban történő keresést megkönnyítő személy- és helységnevmutatóval, valamint a közölt írások angol nyelvű rezüméivel zárul. (*Tusor Péter szerkesztő: Magyarország és a római Szentszék [Források és Távolatok]. Tanulmányok Erdő biboros tiszteletére. [Collectanea Vaticana Hungariae VIII.] Budapest–Róma: MTA–PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport, 2012, 464 p.*)

Rada János

doktorandusz

Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar